

Європейський
суд з прав
людини

ЄСПЛ У 50-ТИ ЗАПИТАННЯХ

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

UKR

ЄСПЛ
у 50-ти запитаннях

Європейська конвенція з прав людини

1 Коли була прийнята Конвенція?

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, більш відома як «Європейська конвенція з прав людини», була відкрита для підписання в Римі 4 листопада 1950 р. й набрала чинності 3 вересня 1953 р.

Конвенція втілила в життя певні права, закріплені в Загальній декларації прав людини, й заснувала міжнародний судовий орган, наділений компетенцією виносити рішення проти держав, які не виконують свої зобов'язання.

2 Що таке протокол до Конвенції?

Протокол до Конвенції – це документ, який доповнює початковий текст Конвенції одним чи декількома правами, або вносить зміни в її певні положення.

Протоколи, якими передбачаються додаткові права, є обов'язковими лише для тих держав, які їх підписали й ратифікували. Протокол не має обов'язкової сили для держави, яка його підписала, але не ратифікувала.

Станом на сьогодні, прийнято 14 додаткових протоколів.

3 Які права захищає Конвенція?

Держави, які ратифікували Конвенцію, або, як їх іще називають, - «держави – учасниці», взяли на себе

зобов'язання гарантувати дотримання основоположних громадянських та політичних прав, визначених у Конвенції, щодо кожної людини в межах своєї юрисдикції незалежно від її громадянства. Конвенція захищає, зокрема, право на життя, право на справедливий судовий розгляд, право на повагу до приватного та сімейного життя, право на вираження поглядів, свободу думки, совісті та релігії, захист права власності. Вона також забороняє, зокрема, тортури або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження або покарання, примусову працю, свавільне й незаконне позбавлення волі, дискримінацію у використанні прав і свобод, гарантованих Конвенцією.

4 Чи змінюється Конвенція?

Так. Конвенція змінюється, головним чином, завдяки тлумаченню її положень Європейським судом з прав людини. Практика Суду перетворила Конвенцію на живий механізм; таким чином вона розширила закріплені в ній права й застосувала їх до ситуацій, які не можна було передбачити на час прийняття Конвенції.

Конвенція також змінюється за допомогою протоколів, якими запроваджуються нові права, як, наприклад, із прийняттям Протоколу №13 у липні 2003 р., яким було заборонено смертну кару за будь-яких обставин, чи з прийняттям Протоколу №12 у квітні 2005 р. про заборону дискримінації.

Цей документ підготовлений Службою з питань відносин із громадськістю й не є покладає жодних зобов'язань на Суд. Він має на меті надання загальної інформації про роботу Суду. Більш детальну інформацію можна знайти в документах Секретаріату Суду, розміщених на Інтернет-сайті www.echr.coe.int.

© European Court of Human Rights, 2021

European Court of Human Rights
Council of Europe
67075 Strasbourg cedex
France

5 Чи зобов'язані національні суди застосовувати Конвенцію?

Конвенція застосовується на національному рівні. Її положення включені в законодавство держав-учасниць, які взяли на себе зобов'язання захищати закріплені в Конвенції права. Таким чином, національні суди мають застосовувати Конвенцію. В протилежному випадку, будь-яка особа може поскаржитися до Суду про порушення її прав, і Суд може винести рішення проти відповідної держави.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ)

6 Яким є склад Суду?

Кількість суддів у Суді – така ж, як і кількість держав-учасниць.

7 Як обираються судді?

Судді обираються Парламентською Асамблеєю Ради Європи зі списків із трьох кандидатів, запропонованих кожною державою, строком на дев'ять років без права на переобрання.

8 Чи є судді насправді незалежними?

Хоча судді обираються від держав, вони розглядають справи в особистій якості й не представляють свою державу. Вони є повністю незалежними й не

можуть займатися будь-якою діяльністю, несумісною з їх зобов'язанням зберігати незалежність та неупередженість.

9 Чи засідають судді у справах щодо своїх держав?

«Національний суддя» не може засідати у справі, яка розглядається суддею одноособово. У виняткових випадках його може бути запрошено до складу комітету з трьох суддів. Утім, якщо справа розглядається палатою з семи суддів чи Великою Палатою з сімнадцяти суддів, «національний суддя» завжди входить до її складу.

10 Що таке Секретаріат Суду і як він працює?

Секретаріат – це структурний підрозділ Суду, що забезпечує правову й адміністративну підтримку його роботи. До його складу входять юристи, адміністративні й технічні працівники, а також перекладачі.

11 Яким є бюджет Суду?

Витрати на забезпечення діяльності Суду покладено на Раду Європи, бюджет якої формується за рахунок внесків держав-учасниць. Розмір внесків визначається за шкалою розрахунків із урахуванням кількості населення на розміру ВВП.

Бюджет включає в себе заробітну плату суддів та персоналу, а також різні інші витрати (комп'ютерне забезпечення, офіційні подорожі, усні та письмові переклади, публікації, представницькі витрати, юридична допомога, місії для проведення розслідувань тощо).

12 Чи може змінюватися склад Суду при розгляді справи?

Так, Суд може засідати у чотирьох основних складах.

Явно неприйнятні скарги розглядаються суддею одноособово. Питання прийнятності та суті скарг є предметом усталеної практики Суду, розглядають комітетом із трьох суддів, рішення якого має бути одноголосним. Справа може також бути передана на розгляд палати з семи суддів, яка приймає рішення більшістю голосів, здебільшого – одночасно щодо прийнятності і суті справи.

У виняткових випадках справи можуть розглядатися Великою Палатою в складі 17-ти суддів – якщо Палата відмовляється від розгляду справи на користь Великої Палати або якщо задовольняється клопотання однієї зі сторін про передання справи на розгляд Великої Палати.

13 Яка різниця між палатою та секцією?

Секція – це адміністративна одиниця, тоді як палата – це суддівський склад Суду в рамках відповідної секції. У Суді є п'ять секцій, в яких сформовано палати. Кожна секція має свого Президента, Віце-президента й певну кількість інших суддів.

14 Як формується склад палат та Великої Палати?

До складу кожної палати входять Президент секції, у провадження якої передано справу, «національний суддя» (суддя, обраний від держави, проти якої

подано справу), а також п'ять інших суддів, визначених Президентом секції в порядку черговості.

До складу Великої Палати входять Президент та Віце-президенти Суду, Президенти секцій та національний суддя, а також інші судді, обрані за допомогою жеребкування. Якщо справа розглядається Великою Палатою за клопотанням однієї зі сторін, до її складу не входить жоден із суддів, що вже розглядали цю справу в складі палати.

15 У яких випадках справи розглядаються Великою Палатою?

Велика Палата приймає справи до розгляду в двох випадках: в результаті їх передання на розгляд за клопотанням однієї зі сторін або при відмові від розгляду справи палатою на користь Великої Палати.

Так, після винесення рішення у справі палатою, сторони мають право звернутися з клопотанням про подальше направлення справи на розгляд Великою Палатою. Такі клопотання задовольняються лише у виняткових випадках. Рішення про передання справи на розгляд Великої Палати приймається колегією суддів Великої Палати.

Справа може передаватися на розгляд Великої Палати в разі відмови палати від розгляду цієї справи – також у виняткових випадках. Якщо справа, що знаходиться на розгляді однієї з палат, порушує серйозне питання, вагоме для тлумачення Конвенції, або якщо є небезпека неузгодженості з попереднім рішенням Суду, палата може відмовитися від розгляду справи з її переданням до Великої Палати.

Найбільш поширені запитання

16 Чи може суддя відмовитися засідати у справі?

Так. Насправді, судді зобов'язані утриматися від участі в розгляді справи, якщо вони раніше виступали в цій справі у будь-якій якості. Це називається самовідводом. Їх заміняє інший суддя. Якщо самовідвід бере національний суддя, на його місце призначається суддя *ad hoc*.

17 Що означає поняття «суддя *ad hoc*»?

Суддя *ad hoc* призначається урядом відповідної держави, якщо національний суддя не може брати участь у розгляді справи, бере самовідвід або звільняється від участі в її розгляді.

18 Якою є компетенція Суду?

Суд не може порушити справу з власної ініціативи. Він наділений компетенцією розглядати індивідуальні або міждержавні скарги на порушення положень Європейської конвенції з прав людини.

Розгляд заяв у ЄСПЛ

19 Хто може звернутися до Суду?

Конвенція розрізняє два види заяв: індивідуальні, які подаються будь-якою особою чи групою осіб, компанією чи неурядовою організацією стосовно

порушення їх прав; та міждержавні заяви, подані однією державою проти іншої.

З часу заснування Суду майже всі заяви до нього подавалися приватними особами, які безпосередньо зверталися до Суду зі скаргами на одне чи декілька порушень Конвенції.

20 Проти кого може бути подана заява?

Заяви можуть бути подані лише проти однієї чи декількох держав, які ратифікували Конвенцію. Будь-які заяви проти третіх держав або проти приватних осіб відхилятимуться як неприйнятні.

21 Який порядок подання заяви до Суду?

Заяви можуть подаватися безпосередньо приватними особами. На початковому етапі провадження не обов'язково мати адвоката. Достатньо надіслати до Суду належним чином заповнений формуляр заяви з відповідними документами. Втім, реєстрація заяви Судом не є запорукою того, що вона буде визнана прийнятною або буде вирішена на користь заявника.

Системою Конвенції передбачено «легкий» доступ до Суду, завдяки якому будь-хто може подати заяву, навіть з найвіддаленішого куточку держави-учасниці й не маючи коштів. Саме тому розгляд справ у Суді є безкоштовним.

Найбільш поширені запитання

22 Яка різниця між індивідуальною та міждержавною заявами?

Більшість заяв до Суду подано приватними особами – вони є індивідуальними. Держава також може подати заяву проти іншої держави-учасниці – така заява є міждержавною.

23 Чи необхідно мати адвоката при розгляді справи Судом?

На початковій стадії розгляду справи участь адвоката не є обов'язковою; будь-хто може безпосередньо звернутися до Суду. Втім, допомога адвоката стає необхідною, коли Суд сповіщає про справу уряд держави-відповідача, щоб він міг надати свої зауваження. На цьому етапі заявникам може бути надано фінансову допомогу на оплату юридичних послуг.

24 Хто може захищати інтереси заявників у Суді?

Не існує списку юристів, уповноважених захищати інтереси заявників у Суді. Заявника може представляти будь-хто, хто за фахом є юристом і має право займатися юридичною практикою в одній із держав – учасниць Конвенції, або особа, уповноважена на це Президентом палати, якою розглядається справа.

25 Якими є етапи розгляду справи в Суді?

Існують два основні етапи розгляду справ Судом: вирішення питання прийнятності заяви та її розгляд по суті (тобто, безпосередньо розгляд скарг).

Робота із заявою здійснюється в декілька етапів.

Заява визнається непринятною суддею одноособово, якщо її неприйнятність є очевидною з самого початку; такі ухвали є остаточними й не можуть бути оскаржені.

У справах, що порушують питання усталеної практики Суду, ухвали щодо прийнятності або рішення по суті виносяться комітетом у складі трьох суддів.

Палата сповіщає уряд держави-відповідача про заяву й запрошує його надати свої зауваження. Письмові зауваження надаються обома сторонами. Після цього Суд може вирішити, у виняткових випадках, провести усні слухання по справі. Згодом палата виносить рішення, яке стає остаточним лише через три місяці, впродовж яких заявник чи уряд мають право звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати. Якщо колегією Великої Палати задовольняється це клопотання, справа розглядається повторно, й, за необхідності, може бути проведено усне слухання. Рішення Великої Палати є остаточними.

26 Якими є критерії прийнятності заяви?

Щоб Суд визнав заяву прийнятною, вона має відповідати певним вимогам; у протилежному випадку скарги навіть не розглядатимуться. Із заявою до Суду можна звертатися лише після вичерпання національних засобів захисту; іншими словами, особи, які скаржаться про порушення своїх прав, повинні спочатку звернутися з цими скаргами до судів відповідної держави всіх рівнів юрисдикції.

Найбільш поширені запитання

Таким чином держава отримує змогу виправити стверджуване порушення на національному рівні.

Скарги заявника повинні стосуватися одного чи декількох прав, гарантованих Конвенцією. Суд не може розглядати скарги про порушення будь-яких інших прав. Крім того, із заявою до Суду слід звернутися не пізніше, ніж через чотири місяці після винесення остаточного рішення на національному рівні. Зазвичай, йдеться про рішення найвищого національного судового органу. Стверджуване порушення Конвенції має стосуватися заявника особисто й безпосередньо й має завдати йому суттєвої шкоди. Не слід забувати, звичайно ж, що заяви можуть бути подані лише проти однієї чи декількох держав – учасниць Конвенції, а не проти будь-якої іншої держави чи приватної особи.

27 Чи дозволяється неурядовим організаціям або державам брати участь у провадженні?

Так. Як неурядові організації, так і держави можуть звертатися із заявами до Суду. Президент Суду може також дозволити їм брати участь у провадженні в якості третіх сторін.

28 Що означає поняття «третья сторона»?

Президент Суду може дозволити будь-якій особі, яка не є заявником, або будь-якій державі – учасниці Конвенції, яка не є стороною у справі, взяти участь у її розгляді. Йдеться про участь третьої сторони. Відповідна особа чи держава може подати письмові зауваження або взяти участь у слуханнях.

29 Чи може Суд призначити експертів або заслуховувати свідків?

Так. У виняткових випадках, для з'ясування фактів конкретної справи, Суд може вирішити вдатися до власних слідчих заходів із виїздом на місце подій. Таким чином, делегація Суду може збирати покази свідків та проводити слідчі дії на місці. Іноді Суд може призначити експертів: наприклад, коли необхідно провести медичний огляд заявників, що утримуються в місцях позбавлення волі.

30 Чи проводить Суд публічні слухання?

Процедура розгляду скарг у Суді є письмовою, але Суд може прийняти рішення про проведення усних слухань в окремих справах. Слухання проводяться у Палаці прав людини в Страсбурзі. Вони є відкритими для громадськості, якщо Президент палати, яка розглядає справу, або Велика Палата, не вирішить про необхідність їх проведення в закритому режимі. Таким чином, як правило, преса й громадськість можуть бути присутніми в залі засідань, де проходить слухання; для цього слід пред'явити на прохідній посвідчення працівника преси або документ, що посвідчує особу.

Всі слухання знімаються на відео й у той же день транслюються на Інтернет-сайті Суду, починаючи з 14:30 (за місцевим часом).

Найбільш поширені запитання

31 Що таке «попередні заперечення»?

Попередні заперечення – це аргументи, що подається урядом-відповідачем на підтримку його твердження про те, що справу не слід розглядати по суті.

32 Що таке «дружнє врегулювання»?

Дружнє врегулювання – це угода між сторонами, що призводить до припинення провадження по справі. При досягненні сторонами такої домовленості зазвичай держава сплачує заявнику певну суму грошей. Розглянувши умови дружнього врегулювання й пересвідчившись, що продовження розгляду справи не є необхідним з огляду на повагу до прав людини, Суд вилучає відповідну заяву із списку справ.

Суд завжди заохочує сторони до обговорення можливостей дружнього врегулювання. Якщо згоди не досягнуто, Суд продовжує розгляд справи по суті.

33 Чи може Суд застосувати тимчасові заходи?

Отримавши заяву, Суд може вирішити про необхідність вжиття державою певних тимчасових заходів на час розгляду справи. Як правило, йдеться про прохання до держави утриматися від певних дій, як, наприклад, вислання осіб до певних країн, де їм загрожує смертельна небезпека або тортури.

34 Чи є наради Суду відкритими для громадськості?

Ні, наради Суду завжди проходять за зачиненими дверима.

35 Чи відмовлялися будь-коли держави співпрацювати із Судом?

Мали місце випадки, коди держави утримувалися або навіть відмовлялися від надання в розпорядження Суду інформації та документів, необхідних для розгляду справи.

В таких випадках Суд може прийняти рішення про порушення державою положень статті 38 Конвенції (яка покладає на держави зобов'язання створити всі необхідні умови для роботи Суду).

36 Скільки часу зазвичай триває розгляд справи в Суді?

Тривалість розгляду справи в Суді визначити неможливо.

Суд намагається розглянути заяви в межах трьох років з моменту їх подання, однак розгляд деяких справ потребує більше часу, деякі ж справи, навпаки, розглядаються швидше.

Тривалість провадження в Суді може бути різною залежно від конкретної справи, судового формування, на розгляд якого її передано, добросовісності сторін у наданні Суду необхідної інформації, а також від багатьох інших чинників, таких як проведення слухань чи передання справи на розгляд Великої Палати.

Деякі заяви можуть бути визнані терміновими й, отже, можуть бути

Найбільш поширені запитання

розглянуті в пріоритетному порядку, - зокрема, коли над заявником нависла загроза фізичної шкоди.

Ухвали та рішення Суду

37 Яка різниця між ухвалою та рішенням?

Як правило, ухвалу виносить суддя одноособово, комітет або палата Суду. Ухвали стосуються лише питань прийнятності, а не суті справи. Зазвичай, палата розглядає одночасно питання прийнятності заяви та її суті; після цього виноситься рішення.

38 Чи обов'язкові рішення Суду для держав?

Рішення про порушення положень Конвенції є обов'язковим для відповідної держави, яка зобов'язана його виконати. Комітет Міністрів Ради Європи здійснює нагляд за виконанням рішень Суду, зокрема, за тим, щоб були виплачені грошові суми, присуджені Судом у якості компенсації за шкоду, завдану заявникам.

39 Чи можуть рішення бути оскаржені?

Ухвали щодо неприйнятності, а також рішення, винесені комітетами чи Великою Палатою, є остаточними й не підлягають оскарженню. Однак упродовж трьох місяців після винесення рішення по справі палатою сторони можуть звернутися з клопотанням

про передання справи на перегляд до Великої Палати. Таке клопотання розглядається колегією суддів, яка приймає рішення про доцільність його задоволення.

40 Яким чином забезпечується виконання рішень Суду?

Після винесення рішення про порушення Конвенції Суд передає справу до Комітету Міністрів Ради Європи, який разом із державою-відповідачем та відділом виконання рішень визначає спосіб виконання винесеного рішення та заходи для попередження подібних порушень у майбутньому. Це призводить до прийняття загальних заходів, зокрема, внесення поправок до законодавства, а також вжиття, за необхідності, заходів індивідуального характеру.

41 Якими є наслідки рішення Суду, в якому визнано порушення Конвенції?

Якщо Суд виносить рішення про порушення Конвенції, держава-відповідач зобов'язана забезпечити, щоб подібні порушення більше не траплялися. В протилежному випадку Суд може винести нові рішення з констатацією порушення з боку держави. В деяких випадках, щоб уникнути цього, державі слід внести зміни в національне законодавство.

42 Що таке «справедлива компенсація»?

Виніши рішення про порушення державою положень Конвенції та дійшовши висновку про те, що заявник зазнав певної шкоди, Суд може

Найбільш поширені запитання

Діяльність Суду

45 Скільки справ знаходиться на розгляді Суду?

Суд став заручником власного успіху: понад 50,000 нових заяв надходить до нього щороку. Значний вплив на кількість звернень до Суду має відлуння певних рішень Суду, а також дедалі більше визнання значення його роботи серед громадян держав-учасниць.

46 Про порушення яких прав найчастіше йдеться?

Більше половини всіх заяв, поданих до Суду з часу його заснування, стосуються порушень статті 6 Конвенції, в якій йдеться про справедливий судовий розгляд у розумні строки. 58% порушень, констатованих Судом, стосуються або статті 6 (право на справедливий судовий розгляд), або статті 1 Протоколу №1 (захист права власності). Разом з тим, приблизно у 11% випадків Судом було констатовано серйозні порушення статей 2 і 3 Конвенції (право на життя та заборона тортур і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання).

47 Чи є тимчасові заходи насправді ефективними?

Тоді як держави майже завжди дотримуються приписів Суду щодо тимчасових заходів, іноді трапляється, що деякі з них не виконують вказівки Суду. В таких випадках Суд, як правило, виносить рішення про порушення державою своїх зобов'язань за

присудити заявнику певну суму грошей в якості справедливої компенсації за завдану йому шкоду. Комітет Міністрів стежить за тим, щоб присуджена сума була сплачена заявнику.

43 Що таке «пілотна справа»?

За останні декілька років Суд розробив нову процедуру роботи з заявами, пов'язану з величезним напливом заяв щодо подібних питань, так званих «системних проблем» - тобто, тих, що впливають із невідповідності національного законодавства положенням Конвенції.

Згідно нової процедури, Суд розглядає одну чи декілька аналогічних заяв відкладаючи розгляд інших подібних справ. Виносячи рішення щодо «пілотної справи», Суд закликає державу-відповідача привести національне законодавство у відповідність із Конвенцією і з цією метою визначає загальні заходи, яких слід вжити. Після цього Суд перейде до розгляду інших подібних справ.

44 Що таке «окрема думка»?

Судді мають право на висловлення окремої думки щодо справи, в розгляді якої вони брали участь. Окрема думка додається до винесеного рішення. В ній суддя письмово викладає міркування, виходячи з яких він підтримав позицію більшості чи, навпаки, не погодився з висновками більшості.

Найбільш поширені запитання

статтю 34 Конвенції (право на подання індивідуальної заяви).

48 Чи розглядає Суд суспільні питання?

Звичайно ж, Суду доводиться вирішувати питання, які неможливо було передбачити на час підписання Конвенції у 1950 році. За останні 50 років Суд виносив рішення щодо таких важливих суспільних питань як проведення абортів, сприяння у самогубстві, особисті обшуки, домашнє рабство, право на з'ясування власного походження у випадках, коли мати при народженні дитини вирішила зберегти анонімність, покривання голови ісламською хустиною в школах та університетах, захист журналістських джерел, дискримінація проти Рома та питання, пов'язані з довкіллям.

Майбутнє Суду

49 Що таке Протокол №14?

Протокол №14, метою якого є забезпечення довгострокової ефективності в роботі Суду шляхом оптимізації фільтрування заяв та роботи з ними, передбачає, зокрема, нові судові утворення для роботи з найпростішими справами, новий критерій прийнятності (завдання «суттєвої шкоди» заявнику), продовження строку перебування суддів на посаді до дев'яти років без права на переобрання. Цей протокол набрав чинності 1 червня 2010 р.

50 Які проекти нових реформ?

Незалежно від Протоколу №14, спеціальною Групою Радників, що складається з видатних правників, іще в листопаді 2006 року було рекомендовано Комітету Міністрів продовжити реформування системи Конвенції. Група рекомендувала, серед іншого, запровадження нового механізму відсіювання неприйнятних заяв, розробку Статуту щодо певних організаційних елементів функціонування Суду, який би можна було змінювати більш гнучко порівняно з існуючим сьогодні механізмом міжнародних договорів.

Наразі Керівний комітет з прав людини Ради Європи розглядає різні пропозиції.

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

www.echr.coe.int